

קבוצת "יהודה הלוי"

תנועת הבונים.

מחנה 55 בגרוש קפריסין

אונית "יהודה הלוי"

ארבעה בנים'

המחבר: שלמה ביטון

ארבעה בנים" טקסט המושפע קצת מסגנון ההגדה של פסח בו הובלמו ארבעה טיפוסים מעולי צפון-אפריקה. חובר על ידי חבר מקבוצת מעפילי "יהודה הלוי" שבאה באונית המעפילים "יהודה הלוי".

אינני מתאמר [מתיימר] שחיבורי הדל יכול לתפוש לו מקום כל שהו [כלשהוא] אצל כל חיבור ראוי לשמו. סקמט זה חיברתי תחת לחץ שליחוני, לצורך חגיגה שארגנה קבוצתי בחג הסוכות תש"ח, וכדי להיענות לרצון חברי שהיו נוכחים בקזבלנקה בהצגות טקסטים מענגי שבת. מעט הזמן שהיה לפניי לא הרשה לי ליצור דבר-מה הראוי לשמו.

המחבר שלמה ביטון חבר בתנועת(קבוצת)² "בן-יהודה" בקזבלנקה שביחד עם חבריו מהתנועה גורשו לקפריסין למחנה 55. נולד בשנת 1925 בקזבלנקה.

הערת המהדיר: שלמה ביטון היה פעיל מרכזי ב'קבוצת בן יהודה' שפעלה במסגרת מועדון 'שארל נטר' בקזבלנקה. כתב על פעילות הקבוצה ביטאון 'עם וספר' בהוצאת 'ברית עברית עולמית' שפעלה לשמר את השפה העברית ברחבי הגולה היהודית וסיפקה ספרות עברית לכל דורש ובכללם יהודי המגרב.

ארבעה בנים

הנפשות:

חכם

רשע

תם

שאינו יודע לשאול

¹ המחזה אותר בארכיון לבון בתיק 23-420 – VI. על ידי דניאל בר-אלי ביטון. איכות הטקסט שופרה בידי אמיר רוגל

² המחבר כתב את המחזה בכתיב חסר [תיקונים בטקסט המקורי] בידי דניאל בר-אלי ביטון. המחבר הכיר את המקורות היהודים עליהם גדל במרוקו.

(ארבעת הבנים מופיעים על הבימה וקול מציג אותם)

הקול: חכם, מה הוא אומר?

חכם:

בבהילו יצאנו³ מאפריקה
כי גדולה היתה התשוקה
לשוב לארץ אבות העתיקה
להציל נפשנו מין [מן] המצוקה
ומן הרעה הנשקפה בגולה
שעל אחינו באירופה התחוללה,
לפיכך העפלנו באוניה דלה.⁴
למרות העני [העוני] שנפשנו סבלה
לפני שערי הארץ מאנגלים גסים נתקלנו
וישמיעו לנו בעז [בעוז] ובנימוסים, [ובנמוסים] כי לפלסטינה אין נכנסים,
כהלכות הספר הלבן עושים.

הקול: רשע, מה הוא אומר?

רשע: למה העלייה [העלייה] הזאת לנו?

עזבו את הורינו,
הפקרנו טוב ארצנו⁵,
בחסר [בחוסר] כל במחנה העליה⁶ [העלייה] סבלנו.
בתנאים קשים ומיֵאשים [ומיֵאשים]
באנו בספינות דיגים, [דייגים]⁷
בכוונות [בדרגשים] קרשים מוטלים,
בקיֵא מחלת ים מתגוללים,
בשרנו כחש מרעב,⁸

³ ביטוי מההגדה של פסח

⁴ הספינה 'יהודה הלוי'. הספינה הראשונה שהעפילה מחוף טנס אלג'יר 10.5.1947

⁵ מרוקו

⁶ מחנה העלייה הוקם בידי השליחים הארץ ישראלים רפאל חמל, אפרים פרידמן-בן חיים ושמו 'בריאות ושלווה' במרחק 160 ק"מ ממערב לעיר אלג'יר

⁷ הספינה אנאל שנקראה לאחר מכן יהודה הלוי

⁸ 21 מים שטה הספינה עד הגיעה לנמל חיפה 31.5.1947

חיינו באפן [באופן] נתעב.
על היס' הייתה בנו יד בּוֹיִן¹⁰
כמו שנאמר וכמו שהנך מבין:
זריקת מים, גז מדמיע, מגלוב אנגלי
דחיפת אניות מלחמה, אלו הן
המכות שהביא עלינו אמלי.¹¹
ואחרי כן הכניסונו לקפריסין¹²
לגדל אותנו כחיות קרקס.

הקול: תם, מה הוא אומר?

תם: מה זאת העפלה?

חכם: מה אתה חושש? זה רק סמל, כדי לשבח את יפי האי בעיני כל העמים, ולהוקיר אותו:
אל תירא! גם במשנה יין קפריסין ידוע לשבח.

אינך חוזר בתפילתך על "יין קפריסין"¹³ למה הוא בא וגו'. הבה אקריא לכם שיר המזכיר את
שם אלילת הנוי [היופי] הנקראת קפריסה על שם קפריסין.

השושנה

את תלחלי בן- קפריסה	הבה נאגד את שושנת
לכשיצא עם החרמות	אחוס לאחת עם דיאניסוס,
במחול יתן במחנים,	כליל-שושנים יפות עלים
נא עמרני, דיאניסוס,	נקשרו לרקותינו, נשתה,
ואל קול כינור בהיכלך	אף נמלא שחוק את פינו.
עם העלמה יפת-שדיים	השושנה יפת-הפרחים,
לפניך אפווה,	בת-טיפוחים היא לאביך,
	היא מחנינה בני האלים,
	היא עומרת הוד והדר

תם: הנה שאינו יודע לשאול בא.

⁹ ציטוט מההגדה של פסח

¹⁰ בוין שר החוץ הבריטי

¹¹ אטלי ראש ממשלת בריטניה

¹² אי הגירוש שהבריטים הועידו למעפילים החל מאוגוסט 1946 עם תפיסת הספינה 'יגור'

¹³ ביטוי מתפילת פיום הקטורת.

רשע: אתה חושב שיפתח את פיו לשאול אותך? אתה יכול לספר ולהתוכח כל היום ולא יתעורר בליבו סמן [סימן] על רגש או חוש לשאול אותך שאלה כל שהיא, שאלה הכי זעירה, אלא אתה שתפתח לו, תגלו את את אזנו ותסביר לו. (פונה אליו) אתה מבין על מה אנו מדברים?

שאינו יודע לשאול: אני שומע בלבד, ואיני מבין לא ראש ולא זנב של העניין.

תם: הוא מודה בזה. אל נא תוסיף להתייחס אליו בגסות.

שאינו יודע לשאול: אני רואה שאתם משוחחים.

חכם: רצונך שאסביר לך את נושא שיחתנו?

שאינו יודע לשאול: "כן, כן."

חכם: על שום מה אנו אסורים בקפריסין? על שום שרצינו להכנס [להיכנס] לארץ ישראל. אמר מעתה שכל יהודי הבא לארץ ישראל מגרשים אותו האנגלים למחנות קפריסין מן היום הראשון עד היום הזה אנו מחכים לתורנו. דבר אחר,¹⁴ מה הייתה תכלית האנגלי? למנע מכל עברי הכניסה לארצו ולניין אותו על ידי תנאי המחנות הלוחצים אותו. אחר שחרורנו ותקומת עמנו בארצו הבנויה, יעבר [יעבור] קפריסין מידי האנגלים לידי העברים.

חזר [חזור] עמי [עימי] על הדברים (שאינו יודע לשאול חוזר עמו [עימו]) על שום מה אנו אסורים בקפריסין? על שום שרצינו.

אנשי חיל הו שומה! עודך ישן? הקיצה ואל תנמנם/תתחמק תן לי תשובה נכונה! ולא אוריד אותך לגיהנום [גהינום] בתחתונה. איך אתה מעיז [מעוז] לגנות בי וללעג עלי[עליי].

תם: חלילה לי מגנות בך ומלעג [מללעוג] עליך מה אתה רוצה שאגיד לך

רשע: חוה [חוה]-דעתך על צרות קפריסין.

תם: את כל הצרות צריך לסבול מתוך יראה ואהבה. אתה יודע שהיסורים [שהייסורים] ממרקים על העוונות של האדם ובפרט אנחנו העומדים להכנס [להיכנס] לארץ הקדושה עלינו להיות זכאים לקראתה.

רשע: דברים מפלים שאין בהם ממש. האתה חושב אותי לרוצח ולעברין [עברייין].

תם: לא! אבל אין צדיק שלא חטא.

רשע: אי לך טפש [טיפש], מה אתה מזכיר לי. אני אומר לך דברים של טעם ואתה הוגה לי פטפוטים [פיטפוטים]. מוטב שתסגר[שתסגור] את פיך. אויה לי כשאני זוכר את ימי חרותי עם כל בעלי בריתי, ועתה הנני נתון לתְחִינַת הבריטי, וכמעט את ימי הטובים נשיתי¹⁵ נפשי מאוד מרחב ודרור לא תסבל [תסבול] כל מעצור.

תם: בעוונותינו הרבים, עקצונו אויבינו בעקרבים.

רשע: מה עויתי [עוויתי] ומה פשעתי כי בכל פעם תמיל עלי האשמה?

חכם: (נכנס) מה לך חבר כי תצעק ככה? הן ככה נותנים לאכול.

רשע: אם רק אותה אכילה, לא אקח אותה, אני מסרב.

חכם: בשל מי אתה מסרב? אינך יודע שאתה בקפריסין?

¹⁴ ביטוי מההגדה של פסח

¹⁵ שכחתי. גם במוגרבית נישיתי

רשע: כן, יודע אני. הגלו אותנו כאן למען ענותינו [עוונותינו] ולגדל אותנו כחיות קרקס. תמיד אותו אוכל, הרגיל בכמות שלא תספיק אף לתרנגולת.

חכם: אולם מי אשם בזה? הלא האנגלים נלחמים בנו ומשתדלים להפיל רוחנו. אנחנו, עלינו להוכיח להם שלא ינצחו אותנו ושסוף סוף נשיג את מטרותנו. [מטרתינו]

רשע: אני מדבר לך על המצב הנכחי [הנוכחי] בקפריסין ואתה מביע לי רעיונות שאין ביכולתם [ביכולתם] להציל אותנו ולהביא לנו שום תרופה.

חכם: (כדי להתל בו ולהרגיזו). הו אינך מרוצה משיבת קפריסין? דע לך שהאי קפריסין עתיד להוות מושבה עברית אחר הקמת מדינתנו, עמנו יפרח וירבה. ארצנו הקטנטונת גם בגבולותיה ההיסטוריים לא תוכלי להכיל את רוב עמנו לכן שום דבר לא יעצור אותנו מלפרוץ את הגבולות, ומכיון [ומכיוון] שהאי קפריסין הוא קרוב לארץ ישראל אין שום ספק, שלא יהי למושבה עברית. כן קפריסין יהי למושבה יפה.

רשע: רעיונות כאלה שגרמו לנו כל הצרות שהביאונו עד הלום.

חכם: אבל כעת הנך סגור במחנה, ואינך רואה את יפיו [יופיו] של האי ואינך טועם את החופש באוירתו [באוירתו]. הלא בתורת האלילים היוניות בקפריסין הוא משכן אלילת הנוי [היופי]. הנקראת קפריסה על שמו קפריסה, אלילת הנוי-היופי גרה בקפריסין.

תם: כיצד? קפריסין מרכז עבודה זרה? השם יצילנו.

עליה שלא ברצון הממשלה¹⁶

בנסענו[בנוסענו]¹⁷ הרבינו בצום ותפלה,

אולי השם ימציא לנו מחילה,

ועכשיו גרשנו האנגלי לקפריסין

ביד חזקה, בגז מדמיע ובכלי זין

ויתנו אותנו אנשי החיל

במחנה הסגר מוקף גדרות תיל

הקול: ושאינו יודע לשאול מה הוא אומר

שאינו יודע לשאול:

איני יודע לשאול

כי לי קשה להבין הכל,

מיום הדין הגדול של שאל¹⁸

עד שמעם ענב אשכול

המעשה היותר אביר

והישנות היותר כביר

¹⁶ ממשלת בריטניה והמנדט הבריטי בפלשתינה-א"י

¹⁷ בספינה 'יהודה הלוי'

¹⁸ שאל? לא ברורה מה כוונת המחבר.

אין ביכלתו [ביכולתו] להעיר

מללחוש לשאלה כה זעיר.

לא מפני בלבול

שירשתי לה בגלגול.

ולא על ידי זלזול

בכל עניני פלפול

וכך מסבירים לי בעליה [בעלייה]

פעם אחת. ופעם שניה [שנייה]

בגלל דעתי העניה [הענייה]

המסתפקת דוקה [דווקא] בראיה [בראייה].

(כולם ועלמים ורשע לבדו מופיע שוב). (תם מנמנם)

רשע: או, חיים אלה של קפריסין! כל היום שעמום, רפיון ועלפון [ועילפון] כאלו רופאי סין מכוס העקו לנו סמים לתופעות אלו כל היום דיסה [דייסה] המכבידה על הקבה [הקיבה], תה לשלשול במעים [במעיים], ובעוד הבטן רעבה, בדברים, משליכים לך אמריות, בצק ממש, מרק תפוח אדמה הנתקל בגרונוך עד החנוקך. ירקות ופרות [ופירות] אנו מקבלים בקצה המזלג, מנת הלחם זעומה; ואתה הנעלם בתנומה, משנתך קום, קומה! הגידה לי דעתך! מה?

תם: מה לך רשע? איך אתה יכול להיות נושע? לתשומתך התכונן! ועל מה אתה מתאונן? אתה אוכל, אתה שותה, אתה נח ואין מי ויאמר¹⁹ לך עבד. מה חסר לך? הלא אצלך מעיר, אם לא תיגע לא תאכל. ועתה אינך נוקף אף מאצבעך והכל בא לך עד פיך שמח בחלקך הלא אתה בן-חורין?

רשע כן, אני בן-חורין מאחורי גדרי תיל במחנה כזה מוקף משמרת

תם: כיצד? בקפריסין? במחנה? עבודה זרה. השם יצילנו

¹⁹ קהלת ח', ד'

המשחקים במחזה ארבעה בנים		
נולד	1922	אשריאל בוזגלו (חכם)
”	1926	יצחק דדון (תם)
”	1923	גד כהן (רשע)
”	1928	משה אזולאי (שאינו יודע לשאול)

המשחקים במחזה התם והשוטר

שלום קורקוס (השוטר) נולד 1927 בקובלנקה

כל החברים האלה שחקו בשאר הטקסטים

מלבד סקטש זה (ארבעה בנים) הוצגו עוד טקסטים אחרים: המחזה משפט יוחנן המשוגע [על בסיס המקור מחזהו של מולייר 'הקמצן'-וגיבורו הראשי הרפגון] תם, והשוטר. קטע²⁰ מהרפגון²¹ (המתורגם לעברית על ידי שלמה לב [לייב] גורדון- של"ג²², "הסהרורית" ועוד.

דין וחשבון המסיבה

החגיגה התקיימה ביום שני של חג הסוכות תש"ח היו נוכחים בה שליחים, פקידי הג'וינט וראשי התנועות של המחנה. כל האורחים נהנו ממסכה זו והביעו את שביעות רצונם. אחר ההצגות כל החברים גלו את שמחתם בשירים וברקודים בעוד שהאורחים כובדו בממתקים וסוכריות. האוירה היתה עליזה ומתרווננת. זה היה יום שלא ישכח מלב.

²⁰ לא נמצאו סקטשים אלה בארכיונים

²¹ הרפגון גיבור המחזה של מולייר 'הקמצן'- L'avare 1668

²² שלמה לייב גורדון סופר, מתרגם, משורר וחקר תנ"ך. 1933-1867